

NEVELÉS A TANÓRÁN KIVÜL

Dr. Ágoston György

A tanórán kívüli nevelés jelentősége korunkban elvileg megnövekedett. Ez sajnos korántsem jelenti, hogy a gyakorlatban is minden rendben van a nevelés e területén.

Tézisszerűen szeretnék megemlíteni egy-két olyan okot, amely miatt ma lehetetlen a tanórákra korlátozni az iskolai nevelést, bár az anarchista-fellazító nézetekkel szemben hangsúlyozni kell, hogy a tanórákon folyó nevelésnek ma is domináns, kiemelkedő szerepe van a tanulók személyiségének formálásában.

Az első - és leglényegesebb - ok az, hogy társadalmunkban megnövekedtek és kiszélesedtek a nevelési feladatok; a szocialista társadalmi gyakorlat a fiatalok jóval sokrétűbb és összetettebb felkészítését igényli az iskolától - és nemcsak az iskolától -, mint korábbi társadalmak gyakorlata. A szocialista társadalmi gyakorlat legalább a következő fontos társadalmi tevékenységi területeken kívánna "magasabb rendű", tehát alkotó, a személyiséget és a társadalmi életet egyaránt építő, gyarapító, fejlesztő tevékenységet a társadalom minden tagjától:

- a/ a munkában /alkotó munka, egyre több intellektuális tartalommal telítődő munka/
- b/ a közéletben /a szocialista demokrácia kiszélesítésének igényei, az élni tudás a demokratikus jogokkal/
- c/ az un. szabadidő-tevékenységekben
 - öntevékeny kutatómunka, tudományos önképzés
 - művészi értékekkel való találkozás, művészi öntevékenység
 - alkotó fizikai munka: hasznos és szép tárgyak előállítása kézi munkával
 - testedző tevékenységek: sport, turisztika
- d/ a családi életben /felkészültség minden tevékenységre, amely a kiegyensúlyozott, boldog családi élet

viteléhez szükséges - gyermeknevelési ismeretek, háztartási ismeretek és gyakorlati készségek, stb./.

Belátható, hogy valóban megnövekedtek nevelési feladataink: régebben az iskola igen kis részt vállalt a közéleti felkészítésben, inkább olyan emberek nevelését tűzte ki célul, akik távol tartják magukat a közélettől, a politikától. A szabadidő-tevékenységre való felkészítés is korunkban vált a munkára történő felkészítéssel szinte egyenrangú nevelési feladattá. A régi társadalom számára az volt a kedvező, ha a tömegek szabadidő-tevékenysége /ha egyáltalán volt szabad idejük/ megmarad a primitív szükségletek kielégítésének a szintjén. Sajnálatos, hogy a primitív szükségletkielégítés szokásai rendkívül makacsaknak bizonyulnak, és az iskola meg a társadalom gyakorlati szabadidő-pedagógiája még eléggé hatástalan /a szabadidő eltöltése alkohol- és nikotinbódulatban, ennél kétségkívül jobb, de magasrendű tevékenységnek igazán nem nevezhető, a lottózás, a totózás, a futballcsapatnak való szurkolás/.

Ugyancsak hallatlanul megnövekedett a testedző tevékenységek jelentősége. A mai embernek, akit a modern technika természetes és egészséges mozgásigényeiről egyre inkább le szoktak, akinek testi szervei igénybe vételét /lábának, kezének használatát/ egyre feleslegesebbé teszi a gép, életbe vágóan fontossá válik a technika által rákényszerített egyoldalúság testedzéssel való kompenzálása. A testedzés nélkülözhetetlen mentálhigiéniai védőeszköz is felgyorsult korunk kétségkívül idegeket károsító izgalmaival, stresszeivel szemben, nélkülözhetetlen része a helyes, egészséges életmódnak, megvéd a szellemi károsodástól, a kimerüléstől.

Itt szeretném felhívni a figyelmüket egy nevelési feladatra, amelyet az előbb nem említettem, de amelyet - lehet -, hogy hamarosan a nevelési feladatok rangsorának élére teszünk: ez az emberek nevelése természetvédelemre, az emberi élet természeti feltételeinek védelmére. Komolyan kell venni azokat a figyelmeztetéseket, hogy a modern ember, a tudományos-technikai forradalom, a csodálatos tudományos és technikai felfedezések embere nincs tisztában a természetbe beleavatkozó cse-

cselekedetei következményeivel. Komolyan kell venni a figyelmeztetéseket, hogy az erdők és az állatok pusztítása, a vizek és a levegő szennyezése, a természet megtöltése hulladéanyagokkal, szeméttel - az ember természetes életfeltételeinek a pusztítása - ha ezt a folyamatot nem sikerül megállítani - végzetes következményekkel járhat az emberi fajra nézve. De az ember saját természetét közvetlenül is eszele nélkül pusztítja alkohollal, nikotinnal. Nagyon kevés eredménnyel neveljük egyelőre az ifjúságot a természet, a környezet, saját egészsége védelmére. Sőt mintha napról-napra több lenne az egészen kis korától dohányzó, alkoholt fogyasztó, a környezete tárgyait gátlástalanul romboló, a környezetét beszennyező fiatal és felnőtt.

Talán sikerült érzékeltetnem, hogyan vált és válik napról-napra összetettebbé az ifjúság felkészítése az életre. És ez a felkészítés nemcsak ismeretek elsajátíttatását jelenti, hanem szokásrendszerek, felnőttkorban is jól működő szokásrendszerek kialakítását is, amelyek nélkül lehetetlen a helyes életvitel. Ha állandóan gondolkodnunk kell azon, hogy mit, hogyan tegyünk, hogy egyáltalán valamire elszánjuk-e magunkat, ha ez mindig tudatos erőfeszítésbe kerül, akkor cselekvésképtelenek vagyunk. Ilyen szokásrendszerek viszont csak az említett társadalmi tevékenységek tényleges végzésével jöhetnek létre. Annak az iskolának tehát, amely ily módon akar felkészíteni az életre, nemcsak a tanítási-tanulási folyamatot kell megszerveznie, hanem be kell vonnia növendékeit - természetesen nekik való módon, életkoruknak, igényeiknek, képességeiknek megfelelő módon - tényleges, valóságos társadalmi tevékenységekbe: minden, a társadalmi praxis szempontjából lényeges tevékenységbe - értéket létrehozó munkába, közéleti tevékenységbe.

Vajon képes-e az iskola mindezeket a feladatokat a tanítási órán megoldani? Nem kell bizonyítani, hogy képtelen. Csak akkor képes előrehaladni, ha befolyását, szervező munkáját kiterjeszti a tanulónak a tanítási órán kívüli életére, idejére is; ha a tanítási órát csak a nevelési terek egyikének tartja, és szervesen beilleszti a nevelés rendszerébe a nevelésnek a tanítási órán kívül lehetséges sztereit is,

ezeknek éppoly pedagógiai jelentőséget tulajdonítva, mint a tanítási óráknak. Csak a tanítási órán és a tanórán kívüli nevelés szerves egysége eredményezheti tanítványaink korszerű felkészítését életfeladataikra. A jól szervezett, tartalmas, eredményes nevelési folyamat a tanítási órán kívül viszszahat a tanítási-tanulási folyamatra, és azt magasabb színvonalúvá, eredményesebbé teszi, mint ahogy a tanítási-tanulási folyamat színvonala is meghatározza a tanítási órán kívüli nevelést.

Fel lehet és fel kell tenni a kérdést, vajon az iskola önmagában, egy iskola tantestülete önmagában képes-e a tanítási órán kívüli nevelési folyamatot a fenti kívánalmaknak megfelelően szervezni, van-e ehhez kapacitása, telik-e munkaidejéből, energiájából. Erre egyrészt azt kell felelni, hogy vannak még tartalékok az iskola kapacitásában is. Másrészt azt, hogy az iskola önmagában nem képes a nevelési folyamatot a fenti kívánalmaknak megfelelően szervezni. De ez még akkor sem lenne követendő út, ha a pedagógusok munkaidejébe, heti óraszámába a tanítási órán kívüli teendők a mainál sokkal nagyobb mértékben számítanának be.

Itt meg kell jegyezni, hogy a pedagógusok munkajogi helyzete ma még főképp azon a régi iskolakoncepción alapul, amely szerint az iskola szinte egyedüli feladata a tanítás, a pedagógus heti óraszámáa még mindig elsősorban a heti kötelező tanítási órákat jelenti. Természetesen nem mereven, mint régen. A tanítási órán kívüli pedagógiai tevékenység több fajtája vált fizetett munkává: uttoróvezetés, KISZ-tanácsadás, szakkörvezetés, felzárkóztató foglalkozás. És önálló, sok pedagógust foglalkoztató tanórán kívüli munkakörök alakultak ki: napköziotthonos nevelő, diákotthoni nevelőtánár. Mindez lényegében nem változtat azon a helyzeten, hogy az iskolában dolgozó pedagógus munkajogi kötelezettségei még mindig nagyon oktatáscentrikusak.

De ismétlem - az iskola akkor sem lehet abban a helyzetben, hogy egyedül szervezze a kiszélesedett nevelési folyamatot, ha a fenti munkajogi helyzeten gyökeres változás történik. Csak nyitott iskola, a környezetével, környezetének

minden társadalmilag fontos tényezőjével szervezett kapcsolatot tartó iskola képes a nevelési folyamatot korszerűen és szocialista módon alakítani, képes a tanulókat az említett fontos társadalmi tevékenységekben gyakoroltatni úgy, hogy ezek a tevékenységek a tanulók számára valóban életszerű, számunkra is fontos és a társadalomnak hasznos tevékenységek legyenek, tehát nem unalmas gyakoroltatás, hanem ismeretforrás, a világnézeti, erkölcsi nézetek hatékony és pozitív formálója, ugyanakkor a jó szokásrendszerek alakítója, tehát személyiségnevelő erő. Természetesen ezekkel a társadalmilag fontos tényezőkkel való kapcsolattartás tevékeny bevonásukat jelenti a nevelőmunkába oly módon, hogy vezetők és dolgozók munkatársainkká, tehát bizonyos mértékig pedagógusokká válnak, miközben mint fontos társadalmi tevékenységet végző szervezeti rendszerek is résztvesznek az ifjúság szocializációjában. Hogy melyek ezek a fontos társadalmi tényezők, elég, ha felsoroljuk őket: mindenekeelőtt a család, azután a napközi otthon, diákotthon, az ifjúsági szervezet, a termelő üzemek, vállalatok, fegyveres testületek, MHSZ, a községi, a városi tanács, az illetékes pártszervezet és az illetékes tömegszervezetek, az iskola környezetében működő közművelődési intézmények: művelődési házak, könyvtár, színház, múzeum, kiállítási csarnok, hangversenyterem, tudományos ismeretterjesztő intézmény, sportegyesületek, sportiskola, zeneiskola, stb.

Nem véletlenül használtam annyiszor a szervezés szót, említettem az iskola szervező feladatát. A korszerű iskola inkább a nevelési folyamat megszervezője, a benne aktívan résztvevő tényezők, intézmények, emberek nevelő tevékenységének összehangolója, mint a nevelési folyamat közvetlen megvalósítója. Az iskola a tudatos tervezője és szervezője a nevelésben ma nélkülözhetetlen munkamegosztásnak: a hivatalos nevelési intézmények, a hivatásos pedagógusok és a nem hivatásos nevelési tényezők, a nem hivatásos nevelők munkamegosztásának. Az iskolának, mint hivatásos nevelőintézménynek a feladata továbbá a pedagógiai céltudatosság bevitele a nem hivatásos intézményekbe; a környezet pedagógiai felelősségének a fejlesztése.

Az iskola monopolszerepe a nevelésben megszűnt, a dinamikus környezet /beleértve a tömegkommunikációs tényezőket is/ ma jóval nagyobb hatást gyakorol az ifjúságra. Nem jó, ha ez a hatás a maga teljességében spontán. Az iskolának kötelessége ezt a komplex hatásrendszert irányítani, különben az ifjúság fejlődése tévutakra kerülhet, és az iskola elveszti befolyását az ifjúságra.

Részösszefoglalásul megismétlem: az iskola korszerűen ma csak akkor tud dolgozni, hatékonyan csak akkor tud nevelni, ha pedagógusait, vezetőit áthatja a szemléletmód: az iskola és a környezete egymástól elválaszthatatlan, szervesen összefüggő, egységes nevelési rendszer. A nevelési folyamatot csak a környezet hatásával együtt lehet tervezni. E szemléletmód realizálásához szervezni tudás kell, szervezői képességek kellenek: a hivatásos pedagógusok nevelőmunkájának ma szerves, elválaszthatatlan része a szervezés: az a képesség, hogy az ő közvetlen nevelői ténykedésüket egyesítsék a nem hivatásos nevelők pedagógiai erőfeszítéseivel. Sajnálatos módon ez a szemléletmód még korántsem általános, és a szervezés tudományát sem sajátítottuk még el kellőképpen.

Meg lehet közelíteni a tanórán kívüli nevelés jelentőségét más szempontból is. Pl. a családi nevelés megváltozott szerepéből kiindulva. Kétségtelen, hogy a családi nevelés ma is alapvetően fontos a gyermekek érzelmileg kiegyensúlyozott szocializációs folyamatában, tehát a családi nevelés jelentősége nem csökkenhet. De az is kétségtelen, hogy a szülők ma kevesebb időt tudnak a gyermekekkel együtt lenni, és ez azt jelenti, hogy a hivatásos nevelőintézményeknek nagyobb szerepet kell vállalniuk a gyermekek erkölcsi, esztétikai, testi, higiéniai nevelésében.

De talán be is fejezhetem a tanórán kívüli nevelés megnövekedett jelentőségének az indoklását, és rátérhetek a tanórán kívüli nevelési feladatok néhány tartalmi kérdésének részletesebb tárgyalására. Valóban csak néhány - általam fontosnak tartott - feladatot tárgyalok, mert a tanórán kívüli nevelés lehetőségei rendkívül sokfélék, változatosak.

Talán szokatlan, de én a tanórához, ha nem is tartalmi-

lag, de sok szempontból mégis szervesen kapcsolódó, nagyon lényeges nevelési terepnek tartom az óráközi szüneteket: a tizperceket és nagyszünetet. Az óráközi szüneteknek egyrészt hallatlan a mentálhigiéniai jelentősége. Bármennyire kielégíti a mentálhigiénias követelményeket a tanrend, a tanóra vezetése, a tanterem és felszerelése, az órákon végzett munka, az egy helyben való ülés, a "mozgásleállítás" főképp kisgyerekeknél, de nagyobbaknál is fáradtságot okoz. Minden óra után kötelességünk biztosítani a gyermekeknek a szabad levegőt és a szabad mozgást, mindazoknak a testi szerveknek a felfrissülését, amelyektől a szellemi teljesítőképesség függ. Ha ez a felfrissülés elmarad, a fáradtság egyre halmozódik, tulterhelés és kimerülés áll elő, ami csak fokozódik annak az erőfeszítésnek a következtében, amellyel a fáradt tanuló munkaképességét fenn akarja tartani. Ha az iskola huzamosabb ideig nem gondoskodik a tanulók óráközi felüdülésének a lehetőségéről, idegrendszerüket és más testi szerveiket is súlyosabb károsodás érheti, amely már nehezen hozható helyre, és az egész életükre kedvezőtlenül hat ki. Ma sajnos, vannak szép számmal olyan iskolák, amelyekben a tanulók a tanítás megkezdésétől a tanítás befejezéséig /5-6 órán keresztül/ nem mennek le az udvarba, nem szívnak friss levegőt, pedig van az iskolának udvara; helyette a szűk folyosókon randalíroznak, ordítóznak, de hát mit is csináljanak. Képzeljék el, hogy az ilyen iskolák napközi otthonos tanulói a rövid ebédszünet után még 3-4 órát töltenek gyakran ugyanazokban a padokban, amelyekben délelőtt ültek. Az orvosi vizsgálatok az ilyen gyermekek tömegéről állapítják meg, hogy neuraszténiások, agresszívek, magas vérnyomásban, gerincferdülésben szenvednek. Ugyancsak vizsgálatok állapítják meg, hogy ilyen körülmények között a 4-ik, 5-ik tanórán 50-60 %-kal is csökken a tanulók szellemi teljesítőképessége, és az elsajátítás, a megértés korántsem azért alacsonyfoku, mert a tananyag tulterhelő, hanem mert ilyen mentálhigiéniai körülmények között egyszerűen minden szellemi tevékenység fárasztó.

Ne csodálkozzanak, hogy ennyi figyelmet fordítok az

óráközi szünetekre. Nem szeretem ugyanis a fecsegést a tanórán kívüli nevelésről, nem szeretem az utópisztikus, nagy szavakat a nevelőiskoláról, amikor a tanórán kívüli nevelésnek a legközvetlenebbül kezünk ügyébe eső színhelyén: az óráközi szünetekben ennyire nincsenek rendben a dolgok.

Fel kell tenni a kérdést, miért nem tudja sok iskola ezt a látszólag egyszerű feladatot megoldani. Ha erre válaszolunk, akkor nagyobb horderejű pedagógiai problémákhoz jutunk, amelyek már korántsem csak az óráközi szüneteket érintik, hanem nevelésünk egészét.

Mindenekelőtt azért nem, mert pedagógusainknak, de egész népünknek hiányos a higiéniai kultúrája, hiányosak a gyermekek zavartalan testi és szellemi fejlődésének szükségleteiről, feltételeiről szóló ismeretei. Iskoláinkban nem kielégítő a higiéniai szemléletmód, az iskolavezetésnek nem elsőrendű, minden egyéb nevelési feladat előfeltételét képező gondja a gyermekek jó iskolai higiéniai és mentálhigiéniai körülményeinek a megteremtése. Nem kisebb ok is akadályozza, hogy a tanulók az udvaron, szabad levegőn töltsenek minél több óráközi szünetet; mint az ehhez szükséges elemi rend és fegyelem hiánya. Nyilvánvaló, ahhoz, hogy a tanulók a 2-ik, 3-ik emeletről is levonuljanak minden tízpercben az udvarra, fegyelmezetten és gyorsan kell tudniuk sorbaállni, vonulni, a szünetvégi csengetésre megállni: egyszóval szükség van bizonyos katonás rendre; nem lélektelen, rideg katonai fegyelemre, hanem - ismétlem - katonás rendre, vagy ha akarják, formára, keretre, amely lehetővé teszi a célszerű, a gyermekek egészségét, idegeit védő, de mégis vidám iskolai életmódot. Mert a szünetben azután lehet vidám, hangos, mozgásos játékokat szervezni, a gyermekek ebben nagy mesterek, kitűnő folytatásos programokat tudnak kitalálni.

Sok iskola nem képes megteremteni ezt az elemi rendet és fegyelmet, mert hiányzik az iskolavezetésből és a tantestületből az a pedagógiai egység, amely alapvető követelmények megvalósításához, érvényesítéséhez nélkülözhetetlen, és nélkülözhetetlen ahhoz is, hogy hatásosan szemben álljanak azokkal az anarchista, fellazító, főképp a publicisztici-

kában és a rádióban meg a televízióban állandósult nézetekkel, amelyek az iskolában tanusított legcsekélyebb határozottságot, követelményt azonosítják az autokratikus, gyermekellenes, elnyomó pedagógiával, nem véve tekintetbe, hogy a tapasztalatok szerint pontosan ez a gyerektől semmit nem követelő, a rendet és fegyelmet még a pedagógia szótárából is kitörölni akaró fellazító, a gyermek jogai nevében fellépő pedagógia gyermekellenes, mert céltalanná, agresszív-vé, társadalomellenessé "neveli" az ifjúságot.

Van még olyan oka is a tanulók megfosztásának az órákőzi szünettől, hogy nem tudunk ellenállni pedagógiai divatoknak, nem mérlegeljük divatos jelszavak tényleges értékét, szélsőségekbe esünk. Ilyen szélsőség az iskolai kabinetrendszerre való teljes áttérés akkor is, amikor ezt a helység-gondok, tanteremhiány nem indokolják. Ugy gondolják sokan, hogy nem korszerű, ha egy osztálynak állandó osztályterme van; a korszerű az, ha minden órát szaktanteremben tartanak, és ha e miatt a tanulóknak tanóráról tanórára vándorolniuk kell teljes iskolai felszerelésükkel együtt. Így természetesen nincs idő lemenni az udvarba, szabad levegőn tölteni a tízperceket.

Ne értsenek félre: nagyon fontosaknak tartom a szaktantermeket, de ha helység-gondok nem kényszerítenek, fontosnak tartom az állandó osztálytermeket is. Meggyőződésem, hogy a tanórák jelentékeny részét az oktatás hatékonyságának minden sérelme nélkül az állandó osztályteremben lehet tartani.

Hallottam hivatkozást még egy kardinális érvre, miért nem engedik le tízpercekben a tanulókat az udvarba. A takarítónő felmondással fenyegetőzik, ha a gyermekek port vagy sarat visznek fel a folyosókra és a tantermekbe az udvarból.

A tanórán kívüli nevelés egyik alapvető feladata a tanítási-tanulási folyamat tanórán kívüli elmélyítése. Ez a feladat többféle funkciót tölt be: egyrészt a felzárkóztatás funkcióját; olyan hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatásáról van szó, akiknél a tantervi követelmények elégséges teljesítését is veszélyeztetik a felgyülemlett tanulmányi hiányok, akiknek a hátrányaival nem lehet a tanórán megbirkózni,

bármilyen korszerűen, bármennyire is differenciált módon vezetik is a tanórát. A szervezett tanórán kívüli felzárkóztatás egyre inkább polgárjogot nyer iskoláinkban. Utalok itt a gimnáziumi felzárkóztató foglalkozásokra. Ezek már nem társadalmi munkában végzett korrepetálások, hanem a pedagógusok munkaidejébe beszámítót fontos tanórán kívüli személyiségfejlesztő lehetőségek.

A tanítási-tanulási folyamattal összefüggő tanórán kívüli nevelés másik funkciója a tehetséggondozás. A tehetséggondozás egyik - és valószínű - fő szervezeti formája a szakkör, amelyben az egyes tantárgyakban vagy az óratervben nem szereplő tudományterületeken, technikai tárgykörökben foglalkoztatják a jó képességű, a szakkör témája iránt érdeklődő, abban elmélyülni akaró, önálló feladatok, esetleg kisebb kutatási feladatok megoldására vállalkozó tanulókat. Vannak iskolák, általános iskolák is, amelyekben pl. igen intenzív helytörténeti kutatás folyik összekapcsolva régi tárgyi emlékek népművészeti alkotások gyűjtésével. Van olyan iskola, ahol ezekből a tárgyakból olyan iskolamúzeum létesült, amely sok kisebb város muzeumával vetekszik. Nem kétséges, hogy egy ilyen iskolának az egész nevelői atmoszféráját meghatározza ez a tanórán kívüli helytörténeti munka, és jótékonyan hat vissza a tanórai tanítási-tanulási folyamatra, különösen a magyar, a történelem, a művészeti tárgyak tanulására. Tudok olyan gimnáziumról, ahol a helytörténeti kutatások és az iskolai ünnepségek összekapcsolódnak; az előbbiek segítik az utóbbiak tartalmasabbá, élményszerűbbé tételét. A helytörténeti munka színes, vonzó formái alakultak itt ki, pl. a történelmi események /Tanácsköztársaság, az illegális kommunista párt és az ifjukommunisták harca a fasizmus ellen, hazánk felszabadulása, az ország ujjaépítése/ még élő szemtanuival riportok készítése.

Kitűnő, alkotó munkát végző természettudományi és technikai szakkörök százainak a működéséről tudok. Van, ahol egészségvédő vöröskeresztes szakkör működik, és tagjai egészségvédelmi felvilágosító előadások tartására vállalkoznak iskolán belül és iskolán kívül; van, ahol a természetvé-

delmi szakkör kutatja fel és teszi szóvá a környék természetrombolásait, és ezzel párhuzamosan komoly, elmélyült interdiszciplináris tanulmányokat végez a természetvédelem tárgykörében, ilyen témájú filmeket néz meg és ajánl megnézésre.

Mindezek ellenére aligha mondható, hogy kialakult volna egy, az ügy jelentőségéhez méltó szakköri pedagógia és gyakorlati szakköri mozgalom. Ennek akadálya természetesen a szűkre szabott anyagi keret, amely egy iskolában 5-8 szakkör vezetésének és költségének az elszámolását engedélyezi, továbbá az iskolák túlszűfolttsága, helységhiánya, stb. De talán ezeket az anyagi akadályokat át lehetne törni, ha gyakorlatilag is jobban tért hódítana az iskola nyitottságának az eszméje, ha a szakkör nemcsak az iskola belső ügye volna, hanem az iskola nevelési partnereié is: a szülőké, az üzemé, más iskoláké, kutatóintézeteké. Miért ne lehetne elképzelni - van is rá példa -, hogy egy szakkört - ingyen és bérmentve - egy szülő vezet, mert kitűnő szakképzettsége és kedve is van hozzá, vagy az iskolával kapcsolatban álló üzem, kutatóintézet mérnöke, "technikusa, tudományos kutatója, esetleg nem is az iskolában, hanem az üzemben, a kutatóintézetben, felsőoktatási intézményben. Meggyőződésem, ha az iskolák a nevelési folyamatot, benne a szakköri mozgalmat nemcsak iskolában gondolkodva szerveznék, hanem iskolát és környékét együtt tekintenék nevelési rendszernek, a szakköri hálózat is kiszélesedhetnék, sokkal több tanulónak jelenthetne tartalmas, képesség- és tehetségfejlesztő lehetőséget.

A korszerű értelemben vett nevelőiskola kétségkívül nagy súlyt helyez a munkafolyamat megszervezésére, mert az a vélemény, hogy alkotó szocialista munkára nem elég csupán a tanítási-tanulási folyamatban felkészíteni a tanulókat, hanem tényleges munkafolyamatba kell bevonni őket, amelyben a lehető legnagyobb önállósággal gazdálkodnak, értéket termelnek, bevételre, haszonra tesznek szert, amelynek hovaforrásáról döntenek. Mint ismeretes, a kísérleti nevelőiskolákban /pl. Szentlőrinc/ a nevelőfolyamat szerves része a munkatevékenység. A tanulók heti 4 órában kötelezően dolgoznak. Üzemszerű

termelés folyik, modern technikai felszereléssel kiváló játékokat állítanak elő, és hoznak kereskedelmi forgalomba. A felnőtt termelésvezető és szakmunkások mellett a tanulók termelési önkormányzata aktívan vesz részt a termelés szervezésében és a gazdálkodásban. A nyereség egy részét az önkormányzat döntése alapján termelés fejlesztő beruházásokra, másik részét az iskolai felszerelés fejlesztésére, egy részét közösségi célokra fordítják és végül egy részét a tanulók munkájuk mennyisége és minősége szerint személyesen bérjellegűen kapják. Az iskola befejeztekor a tanulók takarékbetétkönyvvél távoznak. Nyilvánvaló, hogy az értéket előállító, gazdálkodni megtanító termelési folyamat nemcsak szűk értelemben munkára nevel, hanem kölcsönhatásba kerül, megtermékenyíti a többi nevelési tevékenységet is: a tanítási-tanulási folyamatot, élettéljesebbé teszi a tanulói önkormányzatot, az uttörő tevékenységet.

Reális dolog-e azt kívánni minden iskolától, hogy saját maga szervezzen tényleges, értéket előállító, folyamatos, üzemszerű termelést? Bizonyára nem reális. Bár ha egy budapesti belvárosi iskola /Hernád utca/ uttörő munka keretében egy üzemmél szerződést kötve, iskolai műhelyekben képes jövedelmező termelésre, akkor valószínű, hogy sokkal több iskolában is lehetséges lenne ez, ha az ilyen jellegű tevékenység novelő értéke áthatná a pedagógiai gondolkodást. Ma még nem hatja át.

Ha nem is reális azt kívánni minden iskolától, hogy teremtsen meg a rendszeres termelés feltételeit, az mindenesetre elvárható, hogy a benne rejlő nevelési értékekből minél többet belevigyenek azokba a munkajellegű tevékenységekbe, amelyeket tanulóikkal általában végeztenek: mindenek előtt az őszi mezőgazdasági munkába. Valószínűleg még hosszú ideig úgy kezdődik a tanév, hogy a nagyobb tanulóknak részt kell venniük a termés betakarításában vagy feldolgozásában. És ha ez így van, arra kell törekedniük, hogy ez a munka minél hatékonyabb legyen nevelési szempontból, erősítse a közösséget, az önkormányzatot, a fegyelmet, a szorgalmat, hogy áldásosan hasson ki a tanévre, ahelyett, hogy a lazaság, a szétesettség légkörével terhelne meg.

Mik a kritériumai a munka nevelőhatásának?

1. A tanulóknak tudniuk kell, miért fontos, nélkülözhetetlen a munkájuk, érteniük kell a munka társadalmi, gazdasági jelentőségét.

2. Minden vonatkozásban jól szervezettnek kell lennie, minden feltételében /napi munkaidő, bérezés, étkezés, szállítás, elszállásolás, a végzendő munka mennyisége/ meghatározottnak; ez csak úgy biztosítható, ha egy iskola állandó kapcsolatot létesít azzal a termelőszövetkezettel, üzemmel, amely a tanulókat foglalkoztatja, tehát minden évben ugyanaz a termelőszövetkezet vagy üzem fogadja a tanulókat. A feltételeket szerződésben szükséges rögzíteni; nem szabad megengedni, hogy iskolásokat "tűzoltásra" használjanak, kiparancsolják őket a munkahelyre.

3. A tanulói önkormányzatokat be kell vonni a munkahellyel történő tárgyalásokba, a feltételek meghatározásába, a szerződés megkötésébe.

4. A jól szervezettséghez tartozik, és a nevelőhatás egyik leglényegesebb tényezője a termelőszövetkezet, az üzem vezetőinek és dolgozóinak magatartása, munkához való viszonya, példamutatása; részükről a tanulók munkájának komolyanvétele. Minden attól függ, milyen mértékű a TSZ, az üzem pedagógiai felelőssége, pedagógiai tudatossága. Ez utóbbi színvonalának emelkedése viszont attól függ, hogy folyamatos, állandó-e az iskola és a munkahely kapcsolata; van-e módjuk a pedagógusoknak a partnerben /üzem, TSZ/ pedagógiai felelőségét, az össztársadalmi, pedagógiai felelőségben az ő speciális felelőségét tudatosítani.

5. Végül, de nem utolsó sorban a pedagógusok magatartásától, gondolkodásmódjától függ a munka nevelőhatása.

Mégegyszer szeretném hangsúlyozni a tanulói önkormányzat szerepét a munka megtervezésének, megszervezésének lebonyolításának és ellenőrzésének folyamatában. Nagyon lényeges a döntés a munkáért kapott összeg hovaforditásáról. Ebből is van mód közösségi célokat megvalósítani.

Ugyanezeknek a kritériumoknak az érvényesítésére kell törekedni a tanulók minden társadalmi, közhasznú munkájának

megszervezésénél. Ilyen munkát a tanulók végeznek, de ez gyakran esetleges, ad hoc jellegű, nem kellően szervezett, nincs közösségi jellege. Pl. sok iskolában a hulladékpapir-gyűjtés úgy történik, hogy a tanulóknak csak a MÉH számlájának a bemutatásával a kapott összeget kell befizetni az osztályfőnöknek; sok gyerek helyett a szülők, a nagyszülők gyűjtik a papírt és szállítják a MÉH-nek. Az iskola dönt a gyerekek nélkül az összegyűlt pénz hova fordításáról. Így azután bármilyen sok papír is gyűlik össze, bármilyen nemes célra is fordítódik az érte kapott pénz, elmarad a nevelőhatás, az egész semleges folyamat marad.

A tanulók nevelőhatású társadalmi-közhasznú munkáját illetően is a folytonosságot, a rendszerességet, a szervezettséget elengedhetetlen kritériumnak tartom. Ez akkor biztosítható, ha az iskola a környékében működő állami, politikai, társadalmi /tanács, párt, szakszervezet, népfront/ szervezetekkel együttműködve, lehetőleg velük is szerződést kötve, a környék érdekében vállal, végez valóban fontos közhasznú munkát /hulladékok gyűjtése, természetvédelem a szó széles értelmében, szociális munka, stb./. Ha a feladatok állandóak, folytonosak, ez a tevékenység is ad gazdálkodásra lehetőséget, ha nem is végeznek a tanulók minden ilyen jellegű munkát pénzért, bérért.

Eddig olyan tanórán kívüli tevékenységekről volt szó, amelyek egyrészt a tanítási-tanulási tevékenységhez kapcsolódnak, másrészt a termelőmunkát reprodukálják pedagógiaiilag. Említés történt arról, hogy milyen fontos felkészíteni a tanulókat a szabadidő hasznos, művelt eltöltésére. Ennek érdekében az iskolának a tanulók életkorának, érdeklődésének megfelelő szabadidőtevékenységet kell szerveznie. Bár az iskolai tantervben is jelentős óraszámban vannak olyan tárgyak, amelyek tanulása szerves része a szabadidő művelt eltöltésére nevelésnek /irodalom-filmesztétika, ének-zene, rajz- és műalkotások története/, a tantervi keret korántsem elég azoknak a szokásoknak szilárd meggyökereztetésére, amelyek a tartalmas szabadidőtevékenységeket az ember állandó igényévé teszi.

Véleményem szerint a jó iskola minden tanulót bevon valamilyen tanórán kívüli művészi tevékenységbe. Alapvetően fontosnak tartom, hogy minden gyermek tevékenykedjék a képességeinek legmegfelelőbb művészi ágban.

Minden iskolában működjék olvasómozgalom egy szervezett csoport, kör irányításával, amelynek tagjai a legtöbbet olvasó, az irodalmat legjobban szerető tanulók. E csoportnak, körnek osztályonként lehetnek aktívái. Feladatuk a könyvpropaganda a legkülönbözőbb eszközökkel, könyvankétok rendezése, könyvtártagok toborozása. Egészen természetes, hogy az olvasómozgalom központja az iskolai könyvtár, de nemcsak az, hanem az iskola körzetében lévő közkönyvtár is. Vannak iskolák, amelyek az egész iskolai oktatást-nevelést megtermékenyítő kapcsolatrendszerként építettek ki könyvtárakkal. Hasonló körök működhetnek a televízió nézés és a rádióhallgatás orientálására. Rendkívül fontos a tömegkommunikációs eszközök ésszerű használatával kapcsolatos szokások kialakítása, a szelekciós képesség a műsorok megválasztásában.

Minden iskolában kell működnie énekkarnak, és ha lehet, zenekarnak. Ha igazgató lennék, igen nagy súlyt helyeznék arra, hogy iskolámban kiváló énekkar és zenekar működjék. Ez egyrészt lehetőséget ad a jobb zenei képességekkel rendelkező gyermekeknek képességeik fejlesztésére, zenei kultúrájuk elmélyítésére, de a jó énekkar és zenekar nyilvános szereplésével az iskola minden tanulójának zenei kultúráját növeli, sok gyerekkel megkedvelteti a klasszikus és népi muzsikát, kihat az iskola közösségi szellemére, és tartósan hozzájárulhat az iskola külső kapcsolatainak az erősítéséhez is.

Ósi hagyományai vannak a diákszínpadnak, az iskolai előadói köröknek. A régi patinás iskolákban - jól tudjuk - az irodalmi kultúrának nemcsak az iskolán belül, hanem az iskolán kívül is, a nép körében, a leghathatósabb terjesztője az iskolai irodalmi önképzőkör és a diákszínpad volt. Jelentős közművelődési szerepet töltött be. A pedagógia nagy klasszikusai, a pedagógiatörténetben nagy érdemeket szerzett szerzetesiskolák /a jezsuiták, a piaristák/, a protestáns iskolák rendkívüli nevelőerőt, személyiségfejlesztő erőt tu-

lajdonítottak a diákszínpadnak, az előadói körnek. Ma is vannak iskolák, amelyek ezt a jó hagyományt követik.

A Szentesi Gimnázium diákszínpada pl. nemcsak az egész iskola légkörére hat ki, hanem komoly kulturális missziót tölt be a környező falvakban és tanyákon.

Sorolhatnám az egyéb, sok iskolában jól működő művészeti kört, amely a tanulóknak speciális művészeti érdeklődésükön képességük szerint művészeti befogadásra és művészeti produkcióra ad lehetőséget /amatőr filmesek köre, néptáncosok, társas táncosok csoportja, képzőművészeti körök, stb./.

Szeretném azonban külön felhívni a figyelmet a női és férfi kézimunka jelentőségére. Nagy fontosságot tulajdonítok annak, hogy minél több leányban és fiuban kialakuljanak azok a művészeti manuális képességek, amelyek birtokában szép tárgyakat tudnak előállítani, és amelyekkel folytatják a kézimunkázás, a fafaragás, a fazekasság népi hagyományait.

Meggyőződésem, hogy az embereknek egyre inkább igényük lesz, hogy szabad idejükben szép dolgokat hozzanak létre agyuk és kezük együttes munkájával, és hogy ezzel védekezzenek a világ eltechnizálódása, elgyáriásodása ellen. Tulajdonképpen szörnyű, ha egyenlőre szükségszerű is, hogy tömegcikké, uniformizált, minden egyéni karaktertől megfosztott holmikké, dolgok vesznek körül bennünket. Uniformizált házakban, lakótelepeken lakunk, jellegtelen tömegbutorokkal rendezzük be otthonainkat és a minket körülvevő tárgyak is jellegtelen gyári tömegcikké. Azt hiszem, hogy a szabad idő megnövekedése a manuális munkával, mesterséggel, művészettel előállított tárgyak reneszanszát fogja elhozni, hogy az emberek jól érezzék magukat világukban, környezetükben. De hogy ez így legyen, az iskolának és más nevelési tényezőknek sok mindent kell tenniük. Az iskolában rehabilitálni kell a kézimunkát. Vissza kell utasítani azt az ultrabalos felfogást is, amely a nemek közötti egyenlőséget félreértelmezve elavultnak tartja, ha a kislányokat kézimunkázni tanítják és felkészítik a házimunkára.

Ha nem is szoltam valamennyi lehetséges szabadidő tevékenységről, mindenesetre e tevékenységterület igen széles

spektrumát fogtuk át. Nyilvánvaló, itt is hangsúlyozni kell, hogy az iskola a tanórán kívüli nevelés e fontos területének lehetőségeit olyan mértékben, hogy minden tanulóját teljesen foglalkoztassa, csak a környezetében működő közművelődési intézményekkel, művelődési házakkal, valamennyi kulturális intézménnyel együttműködve tudja megteremtteni. A tanulók tanórán kívüli esztétikai nevelésére, szabadidő-tevékenységeik vezetésére meg kell nyerni művészi képességekkel rendelkező szülőket, művészeket, népművészeket. A szabadidő-tevékenységek kitűnő alkalmat teremthetnek a fiatalabb és az idősebb generáció együttműködésére.

Szívesen beszélnék még részletesen a tanórán kívüli testedző és sporttevékenységek lehetőségeiről. Az idő előrehaladottsága miatt ezt nem tehetem. Hallatlan jelentőségét már megvilágítottam.

Befojezésúl a következőkre szeretném felhívni a figyelmet. A tanórán kívüli nevelésben természetesen érvényesülnie kell az önkormányzati elvnek. A tanulókkal együtt kell meghatározni a feladatokat, a tevékenységeket, be kell vonni őket a szervezésbe, a tevékenység értékelésébe, nagy mértékben kell érvényesülnie a tanulók egyéni érdeklődésének, egyéni képességeik szerint kell tevékenykedtetni őket. Gazdag, tartalmas, a tanulók tényleges szükségleteit, vágyait, érdeklődését kielégítő tanórán kívüli tevékenységrendszer nélkül nincs tartalmas uttörő-élet, KISZ-élet. Az önkormányzati elv azonban nincs ellentétben a tanórán kívüli nevelésben sem az igényességgel, a követelmények támasztásával, a határozott irányítással. Határozottan igényelnünk kell, hogy a fiatalok élete tartalmas tevékenységekben teljék. A tanórán kívüli nevelésnek a tanórákon folyó neveléssel együtt hozzá kell járulnia a tanulók rendszeres, fokozatosan növekvő szellemi és testi edzéséhez, fel kell kelteni bennük az értelmes, szép, egészséges élet igényét, ki kell alakítani bennük a szorgalmas, alkotó munka szokását és igényességét a munkán kívüli idő eltöltésében.

Sajnos napjainkban igen kedvezőtlen tendenciák is jelentkeznek az ifjúság körében. Növekszik azoknak a fiataloknak a

száma, akik "kiábrándultak" és éppen ezért céltalanok, akik nem tudnak kitartóan dolgozni és értelmesen, szépen élni, máról-holnapra élnek. Több a kelleténél a huligán, terjed a "csövesség", az ifjúsági alkoholizmus, a dohányzás és megjelent a kábítószer fogyasztás is. Lehet persze - és kell is - mindennek a társadalmi okát keresni, de nekünk pedagógusoknak is fel kell venni a harcot ezek ellen a jelenségek ellen, amelyek fertőzik az egészséges ifjúságot is. A harc legjobb módja a fiatalok fokozatosan növekvő testi és szellemi terhelése egészen kis koruktól: a tanulás és a munka megkövetelése tőlük iskolában és a családi otthonban, bevonásuk értelmes, hasznos, szép tevékenységekbe. Meggyőződtem, hogy az a fiatal, akitől iskolában és otthon megkövetelték a tanulást és munkát, aki rendszeresen találkozott igazi művészi értékekkel és maga is végzett értékes esztétikai tevékenységet, aki rendszeresen sportolt, edzette testét, az nem lesz huligán, nem lesz csöves, nem lesz céltalan. Ilyenné csak azok a gyermekek válnak, akiket elkényeztettek, vagy bármilyen más ok miatt nem volt módjuk értékes tevékenységben kifejteni a bennük rejlő értékeket.

Воспитание вне урока

Дьердь Агоштон

Во вступительной части статьи автор анализирует те причины, по которым в нашу эпоху уже невозможно школьное воспитание ограничить учебными уроками. Наиболее существенная причина это то, что возросли и расширились воспитательные задачи школы: социалистическая общественная практика требует от школы намного разнообразной и сложной подготовки молодежи, чем практика ранних обществ. Такая многообразная подготовка для общественной практики возможна только в том случае, если воспитательный процесс мы рассматриваем как органическое единство воспитания, проходящего на уроке, и воспитания вне урока. Далее автор занимается теми препятствиями, на которых строились старые школьные концепции, которые затрудняют современную организацию воспитательного процесса. В качестве основополагающего тезиса формулируется, что только открытая школа, т.е. школа, поддерживающая связи со всеми общественно-важными факторами окружающей среды, способна воспитательный процесс сформировать современно, социалистическим образом. Следующая часть работы детально рассматривает функции воспитания вне учебного урока в интересах формирования многостороннего социалистического человека. Анализирует содержательные, организационные и методические вопросы воспитания вне урока. В этом анализе получает освещение множество таких содержательных задач, которыми современное школьное воспитание еще или уже пренебрегает /напр., воспитание к защите природы, развитие мануальных способностей, значение женской и мужской ручной работы/.

Über die ausserunterrichtliche Erziehung

Dr. György Ágoston

In der Einleitung analysiert der Verfasser die Gründe, deretwegen die Erziehung in der Schule nicht speziell auf den Unterricht reduziert werden darf. Den Hauptgrund sieht der Verfasser in der Tatsache, dass heute die Erziehungsaufgaben in der Schule gewachsen und umfangreicher geworden sind: Die sozialistische Gesellschaft fordert von der Schule eine umfassendere Vorbereitung der Jugendlichen auf die Praxis als es in früheren Gesellschaften notwendig war. Diese auf die gesellschaftliche Praxis orientierte Vorbereitung ist nur möglich, wenn wir den Erziehungsprozess als organische Einheit von Erziehung sowohl innerhalb als auch ausserhalb des Unterrichtes betrachten. Der Verfasser beschäftigt sich dann mit den aus der alten Schulkonzeption resultierenden Hemmnissen, die die zeitgemässe Organisation des Erziehungsprozesses behindern. Daraus ergibt sich als grundsätzliche These, dass nur die offene Schule, d.h., die mit allen gesellschaftlich wichtigen Faktoren der Umgebung Verbindung haltende Schule, den Erziehungsprozesse zeitgemäss und sozialistisch zu gestalten, fähig ist. Der weitere Teil des Artikels befasst sich ausführlich mit den Funktionen der ausserunterrichtlichen Erziehung im Interesse der allseitig entwickelten sozialistischen Persönlichkeit und analysiert die inhaltlichen, organisatorischen und methodologischen Fragen der ausserunterrichtlichen Erziehung. In dieser Analyse werden zahlreiche inhaltliche Aspekte erhellt, die die heutige Schulerziehung noch oder schon vernachlässigt, z. B., die Erziehung zum Naturschutz, die Entwicklung der manuellen Fähigkeiten, die Bedeutung der weiblichen und männlichen Handarbeit.